

УДК 343.137/137.3

Владислава Слободенюк,студентка юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA) В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена аналізу особливостей правового регулювання спеціального досудового розслідування (in absentia) за Кримінальним процесуальним кодексом України. Досліджуються позитивні й негативні аспекти формування та застосування цього інституту в межах кримінального провадження. Характеризуються основні зміни чинного законодавства щодо спрощення процедури заочного провадження.

Ключові слова: спрощене кримінальне провадження, кримінальний процес, спеціальне досудове розслідування, заочне провадження.

Постановка проблеми. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 р. № 1689-VII в Україні було запроваджено інститут спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, який регламентовано главою 24-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1]. Цей інститут засновано з метою спрощення здійснення судочинства в межах кримінального провадження, якщо підозрюваний, крім неповнолітнього, переховується від органів слідства й суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Проте на практиці у зв'язку із застосуванням відповідних норм постає безліч запитань щодо дотримання гарантій підозрюваного та здійснення уповноваженими органами необхідних дій у межах спеціального досудового розслідування згідно з чинним законодавством задля ефективного розкриття кримінальних правопорушень. Результатом спрощення застосування цього інституту стали зміни до КПК України, внесені на початку 2017 р. шляхом прийняття Верховною Радою України законопроекту «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо вдосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження)», який певною мірою обмежив конституційні права підозрюваного, зокрема щодо отримання повідомлення про підозру [2].

Дослідження зазначеного інституту й головних аспектів його функціонування почалися внаслідок прийняття нового КПК України 2012 р. та внесення змін до нього в частині запровадження досудового розслідування in absentia в 2014 р. Особливості спеціального досудового розслідування (in absentia, заочного) та правове становище осіб під час його здійснення досліджувалися багатьма українськими вченими, такими, як О.В. Захарченко, О.П. Кучин-

ська, Ю.І. Азаров, В.О. Гринюк, І.В. Цюприк, Д.О. Алексєєва-Процюк, О.Г. Яновська, Л.Д. Удалова, О.В. Маленко, В.О. Попелюшко, В.М. Трубніков, С.Л. Шаренко, О.Г. Шило, І.В. Басиста, Л.В. Максимів, В.Т. Маляренко, І.В. Гловюк, О.О. Нагорнюк-Данилюк та ін. Проте особливості реалізації цього інституту, позитивні й негативні аспекти його застосування та відповідні зміни до КПК України щодо спрощення процедури розгляду справ in absentia в кримінальному провадженні системно та комплексно не розглядалися.

Метою роботи є науково-практичний аналіз норм КПК, якими опосередковується генезис законодавчого закріплення та функціонування інституту спеціального досудового розслідування в кримінальному провадженні й висвітлення основних питань щодо здійснення спеціального досудового розслідування в межах кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Головні завдання кримінального провадження спрямовані на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, на охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також на забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування й судового розгляду [3]. Одним з інститутів, що забезпечує виконання основних завдань у межах, визначених КПК України, є спеціальне досудове розслідування. Окрім України, здійснення кримінального провадження у формі in absentia є характерним для багатьох країн, зокрема, для Німеччини, Франції, Болгарії, Росії, Казахстану, Нідерландів та ін. Насамперед це пояснюється тим, що основоположні засади, на яких базується створення та функціонування спеціального досудового розслідування, не суперечать міжнародним стандартам. Яскравим підтвердженням цієї позиції є ст. 21 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р, де зазначено, що в разі, якщо ця Конвенція не передбачає іншого, виконання вироків, винесених

за відсутності обвинуваченого, та постанов у кримінальних справах здійснюється за тими ж правилами, що й виконання інших вироків [4]. Окрім цього, Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо спрощення кримінального судочинства» передбачає, що держави-члени повинні розглянути й дозволити судам першої інстанції заслуховувати справи й приймати за ними рішення за відсутності обвинуваченого [5].

Закріплення інституту спеціального досудового розслідування в українському законодавстві відбулося після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 р. Проте йому передували й інші спроби законодавця регламентувати питання про проведення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого [6, с. 52]. Так, 16 січня 2014 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження», за яким КПК України було доповнено новою главою «Заочне кримінальне провадження» [7]. Однак уже 28 січня 2014 р. Верховна Рада України визнала цей Закон таким, що втратив чинність [8].

Європейський суд із прав людини неодноразово розглядав питання про дотримання справедливості судового провадження під час застосування процедури розгляду *in absentia* в низці справ («Шомоді проти Італії», «Кромбах проти Франції», «Сейдович проти Італії», «Томанн проти Швейцарії»). Аналізуючи кожну конкретну ситуацію, суд дійшов висновку про можливість справедливого судового розгляду навіть за відсутності обвинуваченого.

Термін, закріплений у чинному законодавстві, походить від слова «*in absentia*», що в перекладі з англійської означає «заочно, за відсутності». У сучасній юридичній літературі на позначення кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого використовують різноманітні поняття, серед яких «заочний розгляд кримінальної справи», «заочне кримінальне провадження», «розгляд кримінальної справи за відсутності підсудного», «заочний судовий розгляд кримінальних справ», «заочне правосуддя» та інші. Кожне з вищенаведених понять акцентує увагу на певному аспекті правової сутності (*trial in absentia*) та здебільшого наголошує саме на особливому порядку судового розгляду кримінального провадження [9, с. 114].

Аналізуючи нормативну регламентацію цього провадження, варто зазначити, що воно є особливим порядком кримінального провадження. Про це свідчить чітке коло злочинів, провадження щодо яких може здійснюватися в такому порядку; спеціальний суб'єкт, стосовно якого здійснюється провадження; законна підстава здійснення, передбачена в КПК. На основі наведених ознак доцільно визначити місце *in absentia* в контексті традиційних напрямів ди-

ференціації кримінально-процесуальної форми – її спрощення й ускладнення [10, с. 17–18]. Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) в Україні є однією з форм спрощеного кримінального провадження, що здійснюється в разі вчинення особою злочинів, зазначених у ч. 1 ст. 297-1 КПК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук на підставі ухвали слідчого судді у зв'язку з клопотанням слідчого про здійснення спеціального досудового розслідування, погодженого з прокурором, або клопотанням прокурора, що розглядається за участі особи, яка подала клопотання, та захисника. Воно займає особливе місце в системі кримінального судочинства, тому що, з одного боку, характеризується спрощенням, а з іншого – ускладненням кримінально-процесуальної форми.

Розглядаючи особливості спеціального досудового розслідування та розвиток цього інституту в межах кримінального провадження, слід зазначити, що йому як самостійному інституту притаманні позитивні й негативні аспекти.

Вирішуючи питання про здійснення спеціального досудового розслідування, слідчий суддя повинен упевнитися в наявності фактичних підстав для прийняття такого рішення. Якщо клопотання не відповідає вимогам ст. 297-2 КПК України, то слідчий суддя повертає його прокурору чи слідчому й постановляє ухвалу про відмову в здійсненні спеціального досудового розслідування відповідно до ст. ст. 369, 371–372 КПК України [3]. Клопотання слідчого, прокурора лише ініціює розгляд питання про здійснення спеціального досудового розслідування, яке завершується постановленням ухвали тільки за наявності законних підстав. Позитивним аспектом є те, що при цьому слідчий суддя, суд не зв'язаний доводами клопотання, а виходячи з конституційного принципу незалежності суду, безпосередньо дослідивши й оцінивши всі важливі для вирішення цього питання обставини, постановляє власне рішення. Більше того, спірним є питання надання законодавцем слідчому судді права приймати рішення про проведення спеціального досудового розслідування, що не узгоджується з його функціональним призначенням. Л.Д. Удалова висвітлює це питання, зазначаючи, що слідчий суддя дає згоду на тимчасове обмеження конституційних прав особи на свободу й особисту недоторканність, на недоторканність житла чи іншого володіння особи, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції тощо. Прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування не передбачає обмеження конституційних прав і свобод осіб, таке обмеження з'являється пізніше, коли під час проведення розслідування за ухвалою слідчого судді (за постановою прокурора) застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії [11, с. 63]. Схожу думку висловлює й

В.І. Галаган, зазначаючи про певну обмеженість конституційної засади про невторчання в приватне життя особи, зокрема в разі відсутності особи під час проведення обшуку [12, с. 13]

Щодо реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні *in absentia*, то вона характеризується обмеженістю пізнавальних можливостей сторони обвинувачення щодо всебічного й повного дослідження обставин кримінального провадження, виявлення тих обставин, що викривають, і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, як того вимагає ч. 2 ст. 9 КПК. Це пов'язано з фактичною відсутністю підозрюваного, обвинуваченого [12, с. 193].

У зв'язку зі стрімким формуванням нових органів, що створюються з метою збільшення кількості розкритих злочинів і зниження криміногенної ситуації в суспільстві, зростає й кількість спроб удосконалити Кримінальний процесуальний кодекс. Так, 16 березня 2017 р. був прийнятий проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо вдосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження)» № 5610 від 27 грудня 2016 р. (далі – Проект). Цим Проектом пропонується внести низку змін щодо можливості повідомлення, виклику підозрюваного, обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення та виключити час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування із загальних строків досудового розслідування.

Законотворці зазначають, що основними завданнями Проекту є вдосконалення положень діючого законодавства, які регулюють питання строків досудового розслідування та інші питання, пов'язані зі здійсненням досудового розслідування в розумні строки, спеціального досудового розслідування та судового провадження.

Згідно з ч. 1 ст. 290 КПК прокурор або слідчий за його дорученням, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування й надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Таким чином, ознайомлення сторін кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування здійснюється після завершення досудового розслідування до передання до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, тому період ознайомлення включається до строків проведення досудового розслідування. Натомість змінами до ч. 3 ст. 219 КПК пропонується встановити, що строк ознайомлення з матеріалами досудового

розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК, не включається в строки досудового розслідування. Таким чином, пропонується створити окрему стадію, яка не стосується ані досудового розслідування, ані судового розгляду. При цьому до закінчення цієї стадії розпочати судовий розгляд буде неможливо, а в органів досудового розслідування буде відсутній стимул контролювати її якнайшвидше закінчення, що призведе до штучного затягування строків розслідування та розгляду кримінального провадження.

Згідно з абзацом 2 ч. 2 ст. 135 КПК (у редакції законопроекту) у разі наявності інформації про перебування особи за межами України повістка такій особі надсилається за останнім відомим місцем її проживання чи перебування й обов'язково публікується в офіційних друкованих виданнях (газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр») і на офіційному веб-сайті органу, що здійснює досудове розслідування. Як зазначає у своїх висновках Головне науково-експертне управління, запропоноване нововведення є непослідовним. Нелогічним видається надсилання повістки за останнім відомим місцем проживання особи, якщо наперед відомо, що вона не зможе її отримати, оскільки перебуває за межами України. Більше того, наразі успішно функціонує механізм повідомлення особи, яка проживає за кордоном, шляхом укладення договору про надання правової допомоги, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а в разі його відсутності – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

У проекті встановлюється, що особа вважається належним чином ознайомленою зі змістом повістки про виклик із моменту її опублікування в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження (див. абзац 2 ч. 2 ст. 135 КПК в редакції законопроекту). Варто відзначити, що моменти опублікування й розповсюдження офіційних видань не є тотожними. До того ж особа, яка перебуває за кордоном, не може регулярно ознайомлюватися зі змістом спеціалізованих видань (наприклад, «Голос України», «Урядовий кур'єр»), а також передивлятися офіційні веб-сайти органів, що здійснюють досудове розслідування в Україні. Саме тому Головне науково-експертне управління для звичайного (не спеціального) досудового розслідування більш обґрунтованою вважає чинну редакцію ч. 1 ст. 136 КПК, згідно з якою належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, зокрема на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші відомості, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом [2]. Тому багато сучасних практиків вважають, що зміни, які вносить цей Проект, призведуть до суттєвого звуження конституційних прав громадян і сприятимуть процесуальному перетворенню держави на каральну й нещадну машину.

Висновки

Спеціальне досудове розслідування є самостійним інститутом кримінального провадження з особливим порядком застосування та специфічними особливостями, притаманними лише йому. Питання щодо здійснення кримінального провадження *in absentia* та забезпечення при цьому основоположних прав учасників такого провадження, виконання основних завдань кримінального судочинства є доволі дискусійним. Як свідчить міжнародна судова практика, цей інститут є корисним із точки зору спрощення процедури та досягнення більшої ефективності розслідування злочинів в умовах сьогодення. Український законотворець, запровадивши такий інститут і внівши зміни до Кримінального процесуального кодексу, залишив певні прогалини, особливо щодо забезпечення тих основних гарантій прав людини й громадянина, які першочергово повинні ним захищатися. Зараз активно розробляються проекти законів, основною метою яких є вдосконалення системи розгляду справ заочно, за відсутності обвинуваченого, проте, як свідчить тенденція, вони більше спрямовані на спрощену реалізацію роботи органів досудового розслідування, прокуратури й інших уповноважених органів, ніж на захист особи підозрюваного, обвинуваченого й визначення функціональної ролі захисника. Але варто також зазначити, що узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами свідчить про позитивну тенденцію змін у функціонуванні цього інституту в межах кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 7 жовтня 2014 р. № 1689-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 46. – Ст. 2046.
2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо вдосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження) № 5610 від 27 грудня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60825.

Статья посвящена анализу особенностей правового регулирования специального досудебного расследования (in absentia) по Уголовному процессуальному кодексу Украины. Исследуются позитивные и негативные аспекты формирования и применения этого института в пределах уголовного производства. Охарактеризованы основные изменения действующего законодательства по упрощению процедуры заочного производства.

Ключевые слова: уголовное производство, уголовный процесс, специальное досудебное регулирование, заочное производство.

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the legal regulation of the special pre-trial investigation (in absentia) under the Criminal Procedure Code of Ukraine. Positive and negative aspects of the formation and application of this institution within criminal proceedings are investigated. Characterized the major changes of the current legislation to simplify "in absentia" proceedings.

Key words: criminal proceedings, criminal procedure, special pre-trial investigation, in absentia proceedings.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 2, 279–2, 369, 371–372.

4. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28 травня 1970 р. № ETS-70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_341.

5. Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо спрощення кримінального судочинства» від 17 вересня 1987 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_339.

6. Удалова Л.В. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого / Л.В. Удалова, Д.П. Письменний // Право України : Юридичний журнал. – 2015. – № 7. – С. 51–57.

7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження : Закон України від 16 січня 2014 р. № 725 – VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 22. – Ст. 805.

8. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких Законів України : Закон України від 28 січня 2014 р. № 76-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 22. – Ст. 811.

9. Нагорнюк-Данилюк О.О. Поняття, сутність і значення інституту спеціального провадження в кримінальному процесі України / О.О. Нагорнюк-Данилюк // Право і безпека. – 2015. – № 2. – С. 113–120.

10. Гловюк І.В. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) у системі кримінального провадження України / І.В. Гловюк // Право України : Юридичний журнал. – 2015. – № 7. – С. 16–25.

11. Удалова Л.В. Прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування / Л.В. Удалова // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 58–64.

12. Галаган В.І. Дотримання засади невтручання в приватне життя під час спеціального досудового розслідування / В.І. Галаган, Ж.В. Удовенко // Право України. – 2015. – № 7. – С. 9–15.

13. Гринюк В.О. Особливості реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* / В.О. Гринюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 3. – С. 192–195.